

Pomozsi Péter

A hungarológia főszaak megalapítása a Tartui Egyetemen

Előzmények

Észtországban hagyományos a *rokonszenv* a „finnugor nagy hatalom”, a legnagyobb nyelvrokon nép és kultúrája iránt. Annak, hogy 1922/23-ban, a fiatal, független észt állam egyetemén Magyar Lektorátus jöhetett létre, abban a magyarságtudományt művelő észt tudósoknak komoly szerepe volt. Elsősorban Julius Marknak. Csekey István jogászprofesszor, Haltenberger Mihály geológiai professzor szintén észt kérésre utazott Tartuba, hogy az 1919-ben észt nemzeti felsőoktatási intézménnyé vált egyetemen katedráját elfoglalhassa. Csekey gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter megbízása alapján, Gragger Róbert szakmai és szervezési modelljét követve a híres, nagy Collegium Hungaricumok szellemében hozta létre a Tartui Magyar Tudományos Intézetet. Utóbbi végig a Magyar Lektorátussal egyetemben működött, annál is inkább, mert 1930 után a mindenkori magyar lektor és az intézet ügyeinek intézője egy és ugyanaz a személy volt. Mindezek ellenére 1922 és 1940, a lektorátus és az Institutum Litterarum Hungarici Dorpatensis fennállása alatt egyetemi magyar szak nem jött létre. Bár 1944, a második szovjet megszállás kezdete után is kitűnően képzett hungarológusok maradtak Észtországban, a nemzeti tudományok művelését, különösen pedig a rokon népek kultúrájával foglalkozó stúdiumokat számtalan adminisztratív akadály nehezítette. Mi sem jellemzőbb, minthogy a Györkénél Tartuban magyarul tanulni kezdett, később Budapesten Zsirai-tanítvány Paula Palmeosnak haláláig, 1990-ig meg kellett elégednie magyar nyelvórák tartásával és műfordítással. Bár tanítványai és a tanítványok tanítványai között Magyarországon magyar szakot végzettek is voltak, az adminisztratív és anyagi akadályok mindvégig gátját szabták a nagyarányú hungarológiai fejlesztésnek a szovjet érában.

Amikor az észt függetlenség helyreállítása után két évvel, 1993. szeptember elsején elfoglalhattam lektori helyemet a Tartui Egyetemen, tele voltam álmokkal és kíváncsisággal. A szeretetteljes fogadtatáson túl óriási öröm volt számomra, hogy az egyetem patinás főépületének harmadik emeletén *Magyar Lektorátus* feliratú szobára bukkantam, aminek villámgyors, újbóli létrehozásában elévülhetetlen érdemei vannak Ago Künnap professzornak, az Uráli Nyelvek Tanszéke vezetőjének, a Filozófiai Kar dékánjának. Saját későbbi szavai szerint a lektorátus akkortájt szinte üres falakat jelentett,

mégis, azonnal volt saját otthona a magyarságtudománynak, ami nemcsak a dolog iránti szimpátiáról és az érdeklődés komolyságáról győzhetett meg, hanem megsokszorozta a lehetőségeket is. Ezért is írhattam már 1993 novemberében Tarnói László professzornak, az NHK igazgatójának, hogy „magyar irodalomra, történelemre, néprajzra a finnugor szakon nem is juthatott idő, ha csak a tanár az amúgy is kisszámú nyelvórárt „meg nem lopta”. [...] Érdeklődés pedig van a magyar nyelv és kultúra iránt, akár *egyetemi szak* formájában is, még hozzá tehetséges hallgatók körében.”

A következő adminisztratív lépés a Tartui Egyetem észt filológiai csoportjának – melynek része az Uráli Nyelvek Tanszéke is, utóbbinak pedig a Magyar Lektorátus – szándéknyilatkozata, amelyet eljuttattam a magyar-észt kulturális és tudományos együttműködési egyezményt előkészítő fórumoknak. Ebben többek között ez állt: „A Tartui Egyetemen, amely Észtország legrégebbi és máig egyetlen nagy egyeteme, igen nagy az érdeklődés a hallgatók körében a hungarológia iránt, különösen mivel ebben a nyelvokron országban sehol másutt nem lehet intézményesen magyarságtudományt tanulni. Éppen ezért a Tartui Egyetemen az Észt Filológiai Tanszékcsoport részeként működő Uráli Nyelvek Tanszéke szívesen adna helyet a magyar nyelv és irodalom (hungarológia) szaknak. [...] A leghatékonyabban talán úgy lehetne megteremteni a tartui hungarológia szak alapjait, ha ennek terve a készülő észt-magyar kulturális és tudományos egyezménybe is belekerülne.” A szándéknyilatkozatot tett követte, a minisztériumi előkészítés során az általunk óhajtott passzus bekerült a kulturális együttműködési szerződésbe. Ennek a Tallinnban, 1994 április 28-án aláírt dokumentumnak a 12. paragrafusában található a következő szövegrész: „Felek kifejezik készségüket észt nyelv és irodalom szak létrehozására a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen, valamint magyar nyelv és irodalom szak létrehozására a Tartui Egyetemen, és folyamatosan támogatják ezek működését.”

Ezzel a tartui szakalapítás adminisztratív akadályai lényegében elhárultak, sőt működéséhez mindkét, a cikkelyben említett szak elvi garanciát kapott.

A tanegységlista létrejötte. Észt egyetemi sajátosságok

Amikor 1993 novemberében, kedvező döntésben reménykedve néhány kollégámmal nekiláttunk a magyarszakos tantervi változatok gyártásának, abból a magyarságtudományi felfogásból indultunk ki, amelyet Gragger többek között az *Ungarische Jahrbücher* első kötetének előszavában fejtett ki 1921-ben, s amelyet azóta *Gragger hungarológiai koncepciój*aként aposztrofálnak. Ezért kezdetben ragaszkodni próbáltam ahhoz, hogy a szak nevében szerepeljen a *kultúra* szó. Tartuban az általános elnevezés inkább x

nyelv és irodalom szak, csakúgy, mint itthon, s jóllehet a nyelv és irodalom megnevezés nem tájékoztat kellőképp arról, hogy a szak átfogó magyarságtudományi alapokat kíván nyújtani, végül mégis ennél maradtunk. (A *nyelv és kultúra* szakmegnevezés hamis és dehonesztáló a nyelvre nézve, a *hungarológia* önmagában túl keveset mondott volna az észti hallgatók számára.)

A szaknak ebben az ismertetésben csak a tanegységlistája szerepel, hiszen a tantárgyi tematikák és vizsgaminimumok ismertetése több tíz oldalt tenne ki. Előbbi és utóbbi létrehozásában figyelembe vettük a magyar gimnáziumi érettségi magyarságtudományi alapkövetelményeit, az ELTE magyarságtudományi szakjainak tanegységlistáit, valamint több külföldi magyar műhely tanegységlistáját. Persze minden szakmai koncepciónak figyelembe kell vennie a helyi adottságokat is, az egyetemi képzés rendjét. Gondolnunk kellett arra, hogy:

- Észtországban eddig nem volt középiskolai magyar tagozat, sőt magyarnyelv-oktatás sem, így a nyelvi alapképzést a szakba be kellett építeni, s ennek óraszámja nem lehetett irreálisan alacsony, mert

- a bevezető és kedvcsináló magyarságtudományi órák után a valódi szakórák jó részét csakis és kizárólag magyarul tudóknak, magyar nyelven van értelme tanítani egyetemi hungarológia szakon, különös tekintettel az irodalomra, nyelvtörténetre és nyelvjárástanra, valamint a magyar nyelvű történeti forrásokra;

- a szakok óraszámja kötött, három képzési szakaszban összesen 15+18+21 tanulmányi hetet tartalmazhatnak, s egy tanulmányi hét max. 30 órát jelenthet egy féléven át, elvben az otthoni munka teljes beszámításával;

- a szak 54 tanulmányi hetéből nyolcat a szakdolgozat megírásának, ötöt az egyes képzési szakaszok kutatói szemináriumainak, minimum egyet pedig az ún. praktikumnak kell szentelni;

- az észti bölcsészdiploma megszerzéséhez 8 pont kell, adott szak első képzési szakaszának befejezéséért 1, a második teljesítéséért 2, a harmadikért 3 pont jár, tehát a magyar elvileg egypontos tárgyként is választható, így a bevezető képzési szakasznak is kell tartalmaznia országismereti és irodalomórát.

Vannak olyan alapórák, amelyek magyarságtudományi szak tantervéből véleményem szerint nem hiányozhatnak (UK* 15, 24-28, 33-39). Adottak a tartui tanulmányi és vizsgaszabályzat ismertett sajtóosságai is. Ezek után a statisztikák és a tanegységlista tanulmányozásával könnyen kiszámolható, hogy a nyelvi alapképzésre (UK 11-14, UK 21)) ill. a továbbképzésre (UK 23, 31, 32) sajnos minimális óraszám jutott. Ez a gyakorlatban nagyjából azt jelenti, hogy magyar főszakosként (mindhárom képzési szint elvégzése + szakdolgozat írása) kiváló eredményt csak jó nyelvoktató tananyagokkal, tehetséges és szorgalmas hallgató tud elérni. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ne vehetnének és ne vennének részt az alapképzésben olyan hallgatók is, akik nem kívánnak magyar főszakosok lenni, hanem mindössze annyit, hogy a harmadik lépcsőbe jutás már nem mindenkinek fog könnyen sikerülni. Őszintén megmondom, hogy ez egyáltalán nem baj, hiszen csak a legkiválóbbaknak lehet reményük arra, hogy Esztrországban hungarológusként juthassanak álláshoz.

Részletes információk a magyar szakról

A magyar nyelv és irodalom (hungarológia) szak tanegységlistája

1. képzési szakasz (15 th.*)

UK 11 Kiejtési, megértési és helyesírási gyakorlat. 1 th. Őszi félév. Vizsga. Fonetikai gyakorlatok, játékok. A magyar helyesírás fő szabályai. Tulajdonnevek helyesírása. Közkeletű rövidítések. 26 gy.

UK 12 Magyar nyelv kezdőknek I. 4 th. Őszi félév. Vizsga. A magyar nyelvtan alapjai I. Az alapszókincs elsajátítása I. Társalgási, nyelvtani és fogalmazási gyakorlatok. 104 gy.

UK 13 Magyar nyelv kezdőknek II. 4 th. Tavasz félév. Vizsga. A magyar nyelvtan alapjai II. Az alapszókincs elsajátítása II. Társalgási, nyelvtani és fogalmazási gyakorlatok. 104 gy.

* Az észt ungar kul ja kirjandus a magyar nyelv és irodalmi egyetemi rövidítése.

* tanulmányi hét

UK 14 Magyar nyelv középfaladóknak. 3 th. Őszi félév. Vizsga. A megszerzett alapismeretek sokoldalú továbbfejlesztése. Társalgási, nyelvtani, fogalmazási és egyszerű tolmácsolási gyakorlatok. 78 gy.

UK 15 Országismereti szeminárium. 1 th. Őszi vagy tavaszi félév. Vizsga. Rövid áttekintés Magyarország földrajzáról, történetéről és a magyar néprajzról. 28 ea+gy.

UK 16 Bevezetés a magyar irodalomba. 1 th. Őszi félév. Vizsga. Válogatás a magyar irodalom gyöngyszemeiből a legfontosabb kapcsolódó irodalomtörténeti tudnivalókkal. Szemelvények magyar és észt nyelven. 28 ea+gy.

UK 17 Szemináriumi dolgozat. (Proszeminárium.) 1 th. Tavaszi vagy őszi félév. Az önálló kutatómunka alapjai. Szemináriumi dolgozat készítése, illetve a készülő/elkészült dolgozatok közös megvitatása.

2. képzési szakasz (18 th.)

UK 21 Magyar nyelv haladóknak. 4 th. Tavaszi félév. Vizsga. Az ige- és mondataspektus problémája. Bonyolultabb mondattani szerkezetek. Nyelvtani áttekintés funkció-forma megközelítésben. A filológiai szakszókincs alapjainak aktív használata. 104 gy.

UK 22 Fordítás magyarról észtre. 2 th. Őszi és tavaszi félév. Vizsga az UK 23-mal együtt. A fordítási és tolmácsolási képességek fejlesztése. Egyszerű szinkrontolmacsolási gyakorlatok. 48 gy.

UK 23 Fordítás észtről magyarra. 2 th. Tavaszi és őszi félév. Vizsga az UK 22-vel együtt. Gyakorlatok az idiomatikus nyelvhasználathoz. A filológia szakszókincsének aktív használata. Egyszerű szinkrontolmacsolási gyakorlatok. 48 gy.

UK 24 A magyar nyelv finnugor alapjai. 1 th. Őszi félév. Vizsga. Általános tudnivalók a magyar nyelv finnugor alapjairól és a magyarság legizgalmasabb őstörténeti problémáiról. Magyar-észt nyelvhasználat. 26 ea. (Észt nyelvű.)

UK 25 Magyar művelődéstörténet. 2 th. Őszi és tavaszi félév. Vizsga. Áttekintés az ősi magyar hitvilágról és az ősmagyarok művészetéről. A magyar ősköltészet problémája. Magyarföld kulturális élete, művészettörténete valamint a művelődési intézményrendszer fejlődése a honfoglalástól a II. világháborúig. 48 ea. (Észt nyelvű.)

UK 26 Magyar irodalomtörténet I. A kezdetektől 1772-ig. 1 th. Őszi félév. Vizsga az UK 27-tel. Stílustörténet. HB. •Ms. továbbá többek közt Janus Pannonius, Bornemisza, Balassi, Rimay, Pázmány, Alvinczy, Károli, Zrínyi, Mikes, Faludi pályaképe. 26 ea.

UK 27 Magyar irodalomtörténet II. A Felvilágosodás korától 1849-ig (1855-ig). 1 th. Vizsga az UK 26-tal. Stílustörténet. Bessenyei, Révai, Báróczi, Baróti-Szabó, Virág, Ányos, Kármán, Csokonai, Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy S., Kisfaludy K., Katona, Jósika, Vörösmarty, Petőfi munkássága. 26 ea.

UK 28 Leíró nyelvtan. 2 th. Tavasz- és őszi félév. Vizsga. 52 ea+gy.

UK 29 Gyakorlat. 1 th. Őszi vagy tavaszi félév. A tudományos kutatómunka alapjainak elsajátítása egyéni feladat alapján.

UK 210 Évfolyamdolgozat. (Szeminárium.) 2 th. Őszi és tavaszi félév. Szemináriumi munka készítése és megvitatása.

3. képzési szakasz (21 th.)

UK 31 Társalgási gyakorlatok. 1 th. Őszi félév. Társalgási és előadói gyakorlatok magyar nyelven. 26 gy.

UK 32 Szakszövegolvasás. 1 th. Őszi félév. Vizsga. Magyar szakszövegek feldolgozása. Szakterület(ek) kiválasztása megegyezés szerint. 26 gy.

UK 33 Magyarország története a honfoglalástól napjainkig. Őszi és tavaszi félév. Vizsga. A hallgatók megismerkednek a magyar történelemmel, állandó kitekintéssel a korabeli Európa történelmére. Az eseménytörténeten és a legfontosabb történeti forrásokon túl a történelmi Magyarország hegy- és vízrajzával is foglalkoznak. 52 ea.

UK 34 A magyar nyelvjárások. 1 th. Tavaszi félév. Vizsga az UK 35-tel együtt. A magyar nyelvjárások kialakulása, és a főbb nyelvjárások legjellegzetesebb hangtani, alaktani, mondattani, szókészlettani vonásai. Egy nyelvjárás részletesebb megismerése. 26 ea.

UK 35 A magyar nyelv története. 2 th. Őszi és tavaszi félév. Vizsga az UK 34-gyel együtt. Áttekintés a magyar nyelv változásairól a korai ősmagyar kortól napjainkig. A magyar irodalmi nyelv fejlődése. A legrégebbi nyelvm emlékek elemzése. 52 ea+gy.

UK 36 A magyarság néprajza. 1 th. Őszi félév. Vizsga. Bevezetés a magyarság tárgyi és szellemi néprajzába. 26 ea.

UK 37 Magyar irodalomtörténet III. Romantika és realizmus határán. A századvég művészeti áramlatai. 1 th. Őszi félév. Vizsga az UK 38-cal. Stílustörténet. Arany J., Kemény, Jókai, Madách, Vajda, Arany L., Reviczky, Bródy, Justh stb.

UK 38 Magyar irodalomtörténet IV. A „Nyugat” és kora. Magyar nyelvű irodalom Erdélyben, a Felvidéken és a Délvidéken. 1 th. Tavaszi félév. Vizsga az UK 37-tel. Stílustörténet. Többek között Ady, Móricz, Kosztolányi, Krúdy,

Babits, Tóth, Juhász Gy., József, Radnóti, Kós, Kuncz, Dsida, Áprily, Tamási munkásságáról. 26 ea.

UK 39 Kortárs magyar irodalom Magyarország határain innen és túl. Az „ötágú síp”. 1 th. Tavaszi félév. Vizsga. Szabó L., Németh, Tömörkény, Déry, Illyés, Nagy, Weöres stb. 26 ea.

UK 310 Szakdolgozati szeminárium. 2 th. Részvétel a szemináriumon, valamint a szakdolgozat témájával kapcsolatos előadások tartása.

UK 311 Szakdolgozat. 8 th.

<i>óra típusa</i>	<i>képzési szakasz</i>		
	<i>első</i>	<i>második</i>	<i>harmadik</i>
nyelvóra/országismeret	14	8	3
észt nyelvű előadás	0	3	0
magyar nyelvű előadás	0	4	9
egyéni kutatómunka	1	3	9

<i>tudományterület</i>	<i>képzési szakasz</i>		
	<i>első</i>	<i>második</i>	<i>harmadik</i>
történelem	1*	1**	2
nyelvtudomány	0	3	3
irodalomtörténet	1*	2	3
művelődéstörténet	1*	2	0
néprajz	1*	0	1
Mo. természeti földrajza	1*	0	0
gyakorlati nyelvóra	12	8	3
egyéni kutatómunka	<u>1</u>	<u>3</u>	<u>9</u>
	15	18	21
* A magyar országismereti órákon			
** A magyar nyelv finnugor alapjai kurzuson			

Magyarszakos hallgatók száma*	16
Két szintre jelentkezett:	4
Három szintre:	12
Három szint+ szakdolgozatra (magyar főszakosnak)	8
* Egy évfolyamon. Magyar szak kétévenként indul.	

A tanegységlistához és a táblázatokhoz záró megjegyzésként még annyit, hogy az egyes tárgyak sorrendje nem feltétlenül kronologikus rend. A

szakórák munkanyelvének meg nem adása automatikusan azt jelenti, hogy az előadás magyarul folyik.

Befejezésül

Nagyon sokat írhattam volna valamikori és jelenleg is élő professzorokról, egyszerű emberekről, akik a maguk módján mind hozzájárultak ahhoz Észországban és Magyarországon egyaránt, hogy északi nyelvrokonaink jobban megismerjenek minket. Minderről azonban már meglehetősen sokat írtak. Jómagam is írtam, tartottam előadást mindkét országban, s a háború előtti magyar lektorátus történetéről az eddigieknél alaposabban is szeretnék majd írni, ugyanitt, a *Hungarológia* hasábjain is.

Nem maradt más hátra, mint egy kedves kötelesség. Köszönetet szeretnék mondani mindazoknak, akik nélkül a tartui magyar nyelv és irodalom szak nem jöhetett volna létre. Közöttük is külön köszönet illeti Ago Künnap és Tarnói László professzor urat. Hálás köszönetem fejezem ki továbbá Tóth Józsefné asszonynak, a művelődési és közoktatásügyi minisztérium főtanácsosának, Kőrösi Zoltánné asszonynak, a Nemzetközi Hungarológiai Központ igazgatóhelyettesének, Tuomo Lahdelma tanszékvezető professzornak, Tõnu Seilenthalnak, a jyvaskyläi egyetem észti lektorának, Anu Nurk és Ene Asu tartui tanároknak és Helju Rajandonak, tanszékünk mindentudó titkárának, valamint kedves hallgatóimnak, akiknek az érdeklődése gyors cselekedésre sarkallt minket.